

Zelimhan Yakub şiirinde gelenek ve yeniliğin vahdeti

Aygül Çobanova

Özet

Bin yıllık tarihi geçmişe sahip olan Azerbaycan şiiri, zengin poetik deneyim biriktirecek, şekil, içerik, vezin, biçim, görüntü sistemi, edebi sanatlar açısından zenginleşerek kendini sürekli yenilemiştir. Şiirde gelenek ve yenilik daima birbirini takip etmiş, her dönem ve merhalenin gelişimi yeni bir poetik düşünceyi yansıtmıştır. Âşık şiiri etkisinde kalan şairlerden biri de Zelimhan Yakub'dur. Zelimhan Yakub; Borçalı âşık muhitinde yetişmiş, Azerbaycan Âşıklar Birliği Başkanı olarak görev yapmış çağdaş Azerbaycan şairi ve ozanıdır. Âşık sanatına hâkim, saz havalarının usta icraçısı olan Zelimhan Yakub Türk dünyasında âşık şiiri tarzında yazmış olduğu şiirleriyle meşhur olmuştur. Şairin şiirlerinde Azerbaycan halkının genetik hafızası, etnografisi – bayramları, düğünleri, günlük hayatı- saf ve akıcı bir dille işlenmiştir. "Qurtuluş dastanı", "Yunus Emre Destanı", "Büyük Ömrün Destanı", "Hüseyn Saraclı Destanı", "Elli Yaşın Destanı" vs. şairin destan motifli manzumeleri arasında yer almaktadır. Şairin yazmış olduğu şiir ve manzumeler 13 ciltte yayımlanmıştır. Şairin hayatı ve sanatı Musa Nebioğlu, Azer Turan, Rüstem Kemal, Elnare Akimova, Kadim Rufullayev, Emine Hüseynova, Sebuhi Bayramov gibi araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Bu makalede ise Zelimhan Yakub'un şiirlerinde gelenek ve yenilik sorunu incelenmektedir. Zelimhan Yakub şiirleri üzerinde incelerimiz sonucunda şairin folklor, klasik şiir, çağdaş şiir geleneğini ustalıkla kullandığını, ancak hiçbirinin tamamen etkisi altında kalmadığı tespit edilmiştir.

The Unity of tradition and innovation in Zelimhan Yakub's poetry

Abstract

Azerbaijani poetry, which has a thousand-year history, has been constantly updated, accumulating rich poetic experience, enriching itself in form, content, size, form, figurative structure and literary art. Tradition and innovation have always followed each other in poetry, and the development of each period and stage reflected a new poetic thought. One of the poets who was influenced by minstrel (aşiq) poetry is Zelimkhan Yakub. Zelimkhan Yakub is a modern Azerbaijani poet and bard who grew up in the minstrel environment of Borchali and held the post of president of the Azerbaijan Minstrels Association. Zelimkhan Yakub, a master of the minstrel art and performing saz melodies, became famous in the Turkish world for his poems written in the style of minstrel poetry. The poet's poems in a pure and fluent language set out the genetic memory, ethnography - holidays, weddings, everyday life of the Azerbaijani people. "Epic of Liberation", "Epic of Yunus Emre", "Epic of Great Life", "Epic of Huseyn Sarajli", "Epic of Fifty Years" and others are among the poems of the poet with epic motives. Poems written by the poet were published in 13 volumes. The life and work of the poet were studied by such researchers as Musa Nebioglu, Azer Turan, Rustam Kamal, Elnare Akimova, Kadim Rufullayev, Emine Huseynova and Sebuhi Bayramov. This article examines the problem of tradition and innovation in the poetry of Zelimkhan Yakub. As a result of the analysis of the poems of Zelimkhan Yakub, it was established that the poet skillfully used folklore, classical poetry and modern poetic traditions, but was not completely influenced by any of them.

Corresponding Author

Aygül Çobanova

Article History

Received

01 October 2024

Accepted

05 November 2024

Anahtar Kelimeler

Zelimhan Yakub,
Azərbaycan, Şiir,
Gelenek, Yenilik.

Keywords

Zelimkhan Yakub,
Azerbaijani, Poetry,
Tradition, Innovation.

Giriş

Asırlarca Azerbaycan şair ve yazarları hem divan hem de halk edebiyatı alanında birbirinden kıymetli eserler vermişlerdir. Nizamî Gencevî, Hasanoğlu, Kadı Burhâneddin, Nesîmî, Hatâî, Habîbî, Fuzûlî, Cihan Şah Hakîkî, Sâib Tebrîzî gibi şairler Azerbaycan divan edebiyatını zenginleştirmişlerdir. Katran Tebrîzî, Meshetî Gencevî, Hakani Şirvanî, Nizami Gencevî gibi Azerbaycan şairleri eserlerini Farsça yazmalarına rağmen eserlerinde Türk ruhunu yansıtmışlar. Ozan- âşık edebiyatı ise Azerbaycan`da ta eskilerden şekillenmeye başlamıştır. Azerbaycan`ın önemli âşıkları arasında Kurbanî (XVI. yüzyıl), Abbas Tufarganlı, Sarı Âşık (XVII. yüzyıl), Hasta Kasım, Âşık Valeh, Âşık Dilgem (XVIII. yüzyıl), Âşık Alı, Âşık Alesker, Âşık Hüseyin Şemkîrî (XIX. yüzyıl) ve b. âşık sanatının klasikleridir. Günümüz âşıkları arasında Âşık Hüseyin Bozalganlı, Âşık Esed, Âşık Mirze, Âşık İslam, Âşık Şemşîr, Hüseyin Saraçlı, Emrah Gülmammedov, Hüseyin Cavan, Âşık Kamandar, İmran Hasanov, Mikayıl Azafılı, Ekber Ceferov vb. adlarını zikredebiliriz. Âşık sanatı Azerbaycan`ın Kazah, Tovuz, Şamahı şehirlerinde, ayrıca Göyçe ve Borçalı bölgelerinde özellikle öne çıkmaktadır.

Nesimî, Kişverî, Habîbî, Hatâî, Fuzûlî, Vâkıf, Vedâdî, Sâbir gibi çok sayıda ünlü şair tarafından geliştirilmiş olan Azerbaycan edebiyatı günümüzde ne kadar modernleşse de hâlâ klasik geleneği yaşatan şairler yetişmektedir. (Musalı, 2023, s. 771)

Âşık şiirine bağlı geleneği yaşatan şairlerden biri de Zelimhan Yakub`dur (1950-2016).

Z. Yakub`un ilk eserlerinde daha çok halk şiiri üslubuna yönelmiş, edebi sanatlar, nazım şekilleriyle bu geleneği korumaya çalışmıştır. Z. Yakub, yaratıcılığının ilerleyen safhalarında Yunus Emre ve Mevlâna Celalettin Rumi`ye ve tasavvufa yönelir; bu dönemde poetik düşüncesinin yanı sıra dili de zenginleşmiş, halkın manevi varlığını terennüm etmiş ve bir şiir geleneği yaratmıştır. Z. Yakub`un kullandığı poetik şekillerinin çoğunu halk şiiri tarzında yazılmış şiirler, hece ağırlıklı beyit, koşma ve tecnisler oluşturmuştur. Z. Yakub, mevcut geleneğin esiri olmamış, klasik gelenekten sadece ihtiyacı olanı almış, şiir yeteneğiyle yeni edebi örnekler ortaya koymuştur. Z. Yakub, yaratıcılığı boyunca geleneğin her üç dalını da (folklor, klasik şiir, çağdaş şiir) ustalıkla kullanmış, ancak hiçbirinin tamamen etkisi altında kalmamıştır.

Pek çok eleştirmen Zelimhan Yakub`un edebi faaliyeti hakkında makaleler, kitaplar ve monografiler yazmıştır. Şairin hayatı ve sanatı Azer Turan, Musa Nebioğlu, Rüstem Kemal, Elnare Akimova, Kadim Ruffullayev, Emine Hüseynova, Sebuhi Bayramov gibi araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Aynı zamanda Emirhan Halilov`un "Olimp'e Giden Yol" kitabı ve Rüstem Kemal ve Ramiz Göyüşov`un "Sazla Havaliyam, Sözle Diriyem" kitapları Zelimhan Yakub`un sanatını değerlendiren araştırmalardandır.

Millî uyanış, istiklal mücadelesi, bağımsızlığının ilanı ve Birinci Karabağ Savaşı her alanda olduğu gibi edebiyatı ve edebî süreci de etkiledi. Yaşanan olaylar şiirde fikir, tema ve içerik açısından birtakım yenilikleri de beraberinde getirdi. Çağdaş şiirde bağımsızlık, özgürlük, milliyetçilik, Türkçülük, vatan, savaş, şehitler, göçkünlük (mültecilik) gibi yeni konular ele alınmaya başladı. (Musalı, 2024, s. 751)

Zelimhan Yakub şiirlerinde milli konular, vatan konusu önemli yer tutmaktadır. "Zelimhan Yakub, Resulzade`yi bir lider olarak ele alan, sekiz bentten oluşan "Kişi" şiirini (1991) kaleme almıştır. Azerbaycan Türkçesinde kişi sözcüğü "erkek", "mert", "yiğit" anlamlarına gelmektedir. Vahabzade`nin, Neriman Hasanzade`nin şiirleri gibi bu şiir de Resulzade`nin mezarını ziyaretten etkilenilerek yazılmıştır" (Musalı, 2024, s. 668). Zelimhan Yakub`un bu şiirine çağdaş Azerbaycan şairlerinden Yetim Kacar "Mehammed Emin Baba" başlıklı 8 betlik nazire kaleme almıştır.

Zelimhan Yakub`un; "Saz", "Yunus Emre Destanı", "Âşık Hüseyin Bozalganlı ve Ağanın Ahvalatı", "Hüseyin Saraçlı Destanı", "Göyçe`den Gelen Sesler", "Şair Harayı", "Seslerin Görüşü", "Sizi Kınamıram", "Oku, Mikayıl, Oku", "Açın Üreyimi, Hekimler, Açın", "Hak-Adalet", "Yurd Ağrısı", "Vatan Yaraları", "Göyçe Derdî", "O Kızın Göz Yaşları", "Kökünden Kopan Ağac", "...Karğışı", "Rasul Hamzatova Mektub", "İran`ın Azerbaycan`daki sefiri Afşar Süleymani`ye Açık Mektub", "Bir Kövrek Havadı sazımda Kerkük", "Sürgünle Sohbet", "Ozan Evi, Saz Evi", "Derdimizin Bayatı Düzümü", "Peygamber", "Mövlana`dan Şems'e Doğru", "Ebediyet Destanı", "Allah`ım, Mene Bir Ağsakal Yetir",

"Kurtuluş Destanı", "Azerbaycan Okusun", "Ey Vatan Oğulları!", "Lefortova Zindanı", "Halkın İhtiyacı var", "Tanı Meni, Amerika", "Borçalı'da Kalan İzler", "Cavid'in Kız Balası", "İnsan", "Elli Yaşın Destanı", "İçimde Ağlayan Kırım" adlı destan – manzumeleri vardır.

1. Edebiyatta Gelenek ve Yenilik

Bin yıllık geçmişe sahip Azerbaycan şiiri fikir-içerik, sanat, biçim, edebi sanatlar açısından zenginleşerek kendini sürekli yenilemiştir. Şiirde gelenek ve yenilik her zaman birbirini izlemiş, her dönem ve aşamanın poetik evrimi yeni bir poetik düşünceyi yansıtmıştır. 20. yüzyıl şiirinde bu ikili eğilim şiir geleneğini kesintisiz bir süreç olarak canlı tutmuştur. Bu diyalektik eğilim geçen yüzyılın 60'lı ve 70'li yıllarında, yani Zelimhan Yakub'un şiire başladığı dönemde geçerlilik kazandı. Teorik literatürde gelenek şu şekilde tanımlanıyordu:

Eski edebi olay ile yeni edebi olay arasındaki ardıllık ilişkisi; bir veya daha fazla yazarın üslup ve sanatının, sonraki yazarlar tarafından incelenip geliştirilmesi. (Ədəbiyyatşünaslıq, 1988, s. 88)

Elbette bu değerlendirme, bir sözlüğün sağladığı olanaklar dâhilinde geleneğin kısa, öz bir tablosudur. Aslında gelenek sorunu edebiyatın ve bedii-estetik düşüncenin en önemli sorunudur ve zaman geçtikçe bu sorun güncellendikçe bu konudaki fikirler de değişir ve bazı eklemeler yapılır. Thomas Eliot, "Gelenek ve Bireysel Yetenek" adlı makalesinde bu derinliği ve çeşitliliği şöyle ifade eder:

Biz gelenek hakkında konuştuğumuzda bazen üzümlük onun yokluğunu gösteririz ve şu sözleri kullanırız: "İngiliz eleştirisinde gelenek nadiren tartışılır. Belli bir geleneğe" mi yoksa "başka bir geleneğe" mi dayandığını bilmediğimiz için en uygun olanı kullanırız. Mesela, bir şiir örneğine "geleneksel" ya da "çok geleneksel" deriz. Bunu basında ya da eleştiri durumundaki söylemlerde nadiren buluruz. (Eliot, 2020, s. 12)

Şair ve eleştirmen T. Eliot son cümlede sanki Azerbaycan edebi eleştirisinin görüşünün geleneğe karşı tavrını kastetmiş görünüyor. Aslında geleneğe çoğu zaman bu perspektiften bakmışızdır. Geçtiğimiz yüzyılın 20'li ve 30'lu yıllarında bile geleneği arkaik bir düşünce unsuru olarak görüp reddedenler vardı. 1960'lı ve 1970'li yılların edebi sürecinde gelenek konusunda birbiriyale çelişen görüşler dile getirilmiştir.

Ancak asıl önemli olan estetik idealin, gelenek ve yenilik ikilisini zaman zaman geliştirip yeni bir aşamaya taşımalarıdır. Arif Abdullazade, gelenek derken öncelikle tamamen yeni insani duyguların, keşif ve fikirlerin sanatta son derece bedii ve benzersiz bir şekilde ifade edilmesini kasteder:

...yılların, asırların sınav ve deneyiminden geçmiş, birçok sanatçı ve dönem için örnek etki ve eğitim ekolü olabilecek bir edebiyat mirası hayal ediyoruz. (Abdullazade, 1984, s. 95)

Bu anlamda sürekli gelişen ve değişen geleneğin kendisi de farklı kollara ayrılmaktadır:

- Folklor geleneği;
- Klasik şiir geleneği;
- Çağdaş şiir geleneği.

Zelimhan Yakub folklor, klasik ve çağdaş şiir geleneğini kullanarak birbirinden değerli şiirler kaleme almıştır.

2. Zelimhan Yakub Şiirinde Gelenek ve Yenilik

Zelimhan Yakub, bu şiir geleneklerinin kesiştiği noktada edebiyata gelmiş ve milli şiirin asırlardır süren gelişim yolunun çeşitli özelliklerini birleştiren geleneği yaşatmaya çalışmıştır. Dünyaya kelimelerin gözünden bakan şair, yaratıcılığının kaynağı olarak halk düşüncesinden ve halk edebiyatı temsilcilerinin sanatından yararlandığını ifade eder:

Ayağım yer, elim kalem, dilim söz tutandan bugüne gibi yüzümü dede-babalara tutmuşam. Dede Korkut'tan Dede Alesker'e, Dede Şimşir'e, Dede Emrah'a kadar, Fuzuli'den Sabir'e, Samed Vurgun'dan

Şehriyar'a kadar ulularımız gözümde ışık, kalbimde güç olub, yaddaşıma yazılıb, gönlüme göçüb, iliyime, kanıma işleyib. (Zəlimxan, 1997, s. 6)

Şair için gelenek, değişmez ve donmuş değil, estetik ideali, bedii düşüncenin yörüngesini zenginleştiren, yenileyen, gelecek kuşaklara köprü olan bir kavramdır. Her zaman ortaya çıkmayan bu geleneği geliştirerek gelecek nesillere aktarmak içerik açısından yeni bir anlam taşıyor. Z. Yakub şiire bu gelenek üzerinden gelmiş ve yazdığı şiirlerle edebiyat geleneğinin bağlamına yeni tonlar katmıştır. Kulu Halilov, Z. Yakub ilk şiirlerindeki bu hususa dikkat çeker:

Şiirlerinin çoğu, halk edebiyatının ve âşık yaratıcılığının güçlü etkisi altında şekillenmiştir. Bu da onun eserlerine doğallık ve renk katıyor. (Xəlilov, 1983, s. 3)

Eleştirmenin bu fikirlerine şiirindeki akıcılığı, içtenliği, halk deyimini, anlatım tarzı ve düşüncesini ekleyebiliriz. İsa Muğanna ise Zəlimhan Yakub sanatı ile ilgili görüşlerini şöyle aktarır:

Şiirinizde gelenekçilik üst düzeydedir; şiirler Yunus Emre'nin, Fuzûlî'nin süzgecinden geçmiş, Âşık Alı'dan, Alesker'den akmış ve zamanımızın atmosferinde olgunlaşmıştır. (Muğanna, 2009, s. 39)

Bu anlamda Z. Yakub'un sanatı zengin bir kaynak sayılabilir. Ancak burada bir konuya dikkat etmek gerekir; Z. Yakub'un ilk dönem şiirleriyle daha sonraki şiirleri arasında gelenek açısından önemli farklılıklar vardır. Pek çok şair gibi Z. Yakub'un yaratıcılığının ilk döneminde gelenek çoğunlukla üç yönde sürdürülmüştür:

- a. Halk şiirinin içeriği ve sorunsalında;
- b. Halk şiirinin biçiminde (kafiye sistemi, edebi sanatlar, dil vb.);
- c. Herhangi bir şairin yolunu sürdürerek.

Zəlimhan Yakub'un ilk eserlerinde gelenek halk şiirinin daha çok şekil özelliklerinde görülmektedir. Şair bu dönemde daha çok halk şiiri üslubuna yönelmiş, edebi sanatlarda, kafiyelerinde bu geleneği korumaya çalışmıştır. Sanatının ilerleyen safhalarında Yunus Emre, Mevlana Celaleddin Rumi ve tasavvuf düşüncesine yönelmiş; bu dönemde şairin poetik düşüncesinin yanı sıra dili de zenginleşmiş, halkın manevi varlığının anlatıcısı olmuş ve kendisi de bir şiir geleneği oluşturmuştur. Bu poetik mesafe edebi olaylar ve gerçekler açısından zengindir. Şiirin poetikasının bu bağlamda şekillendiğini belirtmek gerekir. Elbette burada şairin dâhil olduğu edebi ortamın rolü de azımsanmayacak kadar çoktur. Âşık Şimşir, Hüseyin Arif, Osman Sarıvelli, Memmed Aslan, Memmed Araz vd. ile ilişkileri aynı zamanda onun poetik yolunu da şekillendirmiştir.

Osman Sarıvelli, Âşık Kamandar, Âşık Şemşir, Mikayil Azafılı vd. ile atışmaları Z. Yakub sanatının temelini oluşturmaktadır. Kullandığı nazım şekillerinin çoğunu halk şiiri tarzında yazılmış şiirler, hece ağırlıklı koşma, geraylı ve tecnisler oluşturmuştur. Z. Yakub dinleyicileriyle toplantı veya düğünlerde buluşuyordu. Şair, şiirin sonunda ismini söylüyor ve kendisini halkın adamı olarak tanıtıyordu:

*Men deyirem bu meclisde könül şad olmag üçün,
Nahak yere hiyle kuran, hay salan eyleşmesin.
Her söze yüz mana verib arifleri yerinde,
Şer danışib toy evinde vay salan eyleşmesin (Zəlimxan, 2016, s. 171).*

Şair burada "men deyirem", "meclis", "nahag yere", "hiyle kuran", "arif", "üz ağardan", "nanecibe yer vermerem" vb. ifadeler halk şiirinin kanonlarından gelmektedir. Şair bu şiirin sonuncu bendinde

*Elim gedim Borçalı'dır, Zəlimhan adım benim,
Doğru sözdü, sedagetdi kolum-kanadım benim.
Mehriban atalar olsun fehri ustadım benim,
Haramlığla halal elden pay salan eyleşmesin (Zəlimxan, 2016, s. 171).*

diyerek kendisini tanıtmaktadır.

Burada da şair "doğru söz", "haram-helal", "sadakat" gibi kalıplaşmış ifadeleri kullanarak poetik geleneği yaşatmaktadır.

Zelimhan Yakub'un bu dönemde yazdığı şiirlerde saz ve halkın milli varlığının anlatımı ön plandadır. Şairin birçok şiirleri Âşık Kurbanî, Âşık Abbas Tufarkanlı, Âşık Emrah, Âşık Adalet, Âşık Kamandar ve diğerlerine ithaf edilmiştir. Mesele sadece şiirlerin bu şairlere veya saza ithaf edilmesinde değil, aynı zamanda bu şiirlerin içeriği, poetikası da söz konusudur. Hasan Hasanov'un

"...Zelimhan sazla sözü öyle birleştirmiştir ki, onun şiirinde saz derken söz, söz derken saz canlanır insanın düşüncesinde" (Həsənov, 2009, s. 87) fikri Zelimhan Yakub'un şiirinin ana hatlarından birini tanımlar.

Z. Yakub, âşıklara ithaf ettiği şiirlerinde bu geleneğin poetik anlatım biçimlerini ve üslubunu kullanır. Âşık Kurbanî'nin "Yollar gubarlanar, toz deyer sene" dizesinin etkisiyle "Sen" şiirini kaleme alır. Şiirde güzel, ilahi bir güç olarak görülmekte ve kendini koruması istemektedir. Âşık Kurbanî'nin "toz deye biler sene" ifadesi ise "göz", "söz", "tez" ve "toz" şeklinde kullanılır:

*Ay gözel, ne gözelsen,
Göz deye biler sene.
Mühennetden, nadandan
Söz deye biler sene (Zəlimxan, 2016, s. 7).*

Şiirin üçüncü ve sonuncu bendinde şair Âşık Kurbanî'nin kullandığı "toz dəyə biler sənə" ifadesini olduğu gibi kullanır. Ancak buradaki bağlam farklıdır; lirik kahraman

*"Nemli gözden öpülmez,
Sınık könül yapılmaz.
Yollara su sepilmez,
Toz deye biler sene" (Zəlimxan., 2016, s. 7).*

derken şairin "yollar gubarlanar" sözünün yerine "yollara su sepilmez" ifadesini kullanır. Nasıl ki Gurbanî'de yolların kederlenmesi toza sebep oluyorsa, Z.Yakub şiirinde de yollara su serpilmesi tozlanmaya sebep olur. Z. Yakub, Gurbanî'nin kullanmış olduğu temayı, konuyu, imgeler, söz sanatlarını zenginleştirerek şiirine eklemiştir. Şair, halk şiiri geleneğini kutsal bir poetik yol olarak görür ve bu yolda ilerler. Rüstəm Kamal, şairin sanatını şu şekilde özetlemektedir:

Z. Yakub bir mit koruyucusu ve mit yaratıcısı gibi davranıyor, etno-kültürel mitlere inanıyor. Dede Korkut'u, Kurbanî'yi, Samed Vurgun'u, Âşık Alesker'i... kutsal mitler gibi görür. (Rüstəm, 2010, s. 3)

Zelimhan Yakub'un pek çok şiiri sazda ifa edilir, saza uyum sağlar; poetik kapasitesi, milliyeti ve etnik hafızasıyla bizi geçmişe götürür, milli-etnik ruhu canlandırır. "Dünya", "Emrah Dayı", "Âşık Kamandar'a Mektub", "Adaleti Dinledim", "Âşık Hanlar'a", "Bu Sazdımı", "Sarıldığım Sazdı Menim", "Teller", "Belke", "Âşık Emrah", "Danış Telli Sazım", "Ay Sedefli saz", "Üç Mukaddes Duyğu", "Havasındadı" vs. şiirlerinde halk şiirini yaşatan, bu şiirleri saza uyarlayan saz sanatçıların hayatını anlatır.

Zelimhan Yakub'un saza göre yazdığı şiirleri çeşitlilik ve poetik olanaklar açısından oldukça zengindir. "Kerem", "Dilgemi", "Ruhani", "Sartel", "Mansırı", "Garaçı" gibi saza ayarlanmış şiirleri Resul Rza'nın "Renkler" adlı şiiriyle karşılaştırılabilir. Elbette yenilikler farklı ve çeşitlidir. Bu, şairin geleneğe getirdiği yeniliktir. Z. Yakub'a kadar kimse müziği sözle, sözü müzikle bu şekilde ve bu ölçüde birleştirememişti. Sazda ifa edilen bu şiirlerin her biri insan düşüncesinin ve ruh halinin bir anını temsil eder.

Burada zikredilen saz havalarına uygun yorgunluk, yiğitlik, imtihanlara dayanıklılık, bir şevk vardır. "Kerem" şiiri, halk arasında "Yanık Keremi" adıyla bilinen ünlü saz havasının sözle ifadesi gibidir. Dilgemi şeklinde icra edilen ve koşma nazım şeklinde yazılan bu şiir Aslı ve Kerem destanının doruk noktasını aktarmaktadır. Çoğu zaman bu saz havasıyla raks edenler toplum tarafından kınanır.

Bu havanın ve Z. Yakub'un "Kerem" şiirinin kökeninde işte bu yön vardır. Kerem'in hayat felsefesi şairin şiirinde şöyle ifade edilir:

*Yandı, ocağına tapındı eller,
Yanmasa, minlerden biriydi Kerem!
Bele alışmasa, kim ne bileydi,
Ölüymüş, yoksa ki, diriymiş Kerem! (Zəlimxan, 1997, s. 110).*

Bu saz havasındaki keder, hüznün Z. Yakub'un şiirinde de dile getirilmektedir. Kerem her şeyden önce bir âşıktır, aşk yolunda kendisini bekleyen her zorlukla katlanır. Aslı'ya kavuşmak için ölmeye bile razıdır. Doğuda Leyla ile Mecnun'un, Batı'da Romeo ile Juliet'in aşkı ne ise, Türk dünyasında da Aslı ile Kerem'in aşkı odur. Zelimhan Yakub şiirinde, Kerem'in aşkı her şeyin üstündedir, bu aşkı, yüceltir, yükseltir; ama ona trajedi eklemeyi de unutmaz.

"Dilgemi", "Ruhani", "Mansırı", "Sarıtel" ve diğer şiirlerinde ise klasik ve çağdaş âşıkların repertuarında sürekli çalınan ve mükemmelleştirilen ezgileri adeta notaya geçirir. Bu bakımdan şair, âşık havalarının uzmanı ve kayıtçısı sayılabilir. Şairin bu şiirlerinde halkın hafızası poetik ifadesini bulur. "Dilgemi" şiirinde karşılıksız aşkın destanı küçük bir şiire sığdırılmıştır:

*Gözler dolub, kipriklere nem düşüb,
Ortalığa hesret çöküb, nem çöküb,
Yahşi yerde elimize çem düşüb,
Yahya beyin âlemini bir de çal,
Aşık dostum, "Dilgemini"ni bir de çal! (Zəlimxan, 2016, s. 110).*

"Dilgemi" şairin bedii düşüncesinde nâkâm aşktır, bu aşkı okucuya iletmek şairin görevidir. Bu, Dostu hanımla Yahya beyin nâkâm aşkını ele alan destanın poetik yorumudur:

*Gözü nurdan, dizi heydän ayrılıb,
Bahti yatıb, günü göyden ayrılıb,
Dostu hanım Yahya beydän ayrılıb,
Felek kesib keremini bir de çal!
Aşık dostum, "Dilgemi"ni bir de çal!" (Zəlimxan, 2016, s. 111).*

Z. Yakub'un iki şiiri - "Mansırı" ve "Mansırı" havası üstünde" şiirlerinde de halk şiirinin çağdaş bedii şerhini görmekteyiz. Birinci şiirde Mansırıda vurulan beneklerin nâkâm sevgililerin aşkından haber vermesi, "könüller göyneden, yara sızladan" hüznülü bir destanı canlanıyor.

Bu destanda da aynı zamanda birbirine aşık ve kavuşamayan iki sevgilisi vardır. Günler gelir geçer, zaman değişir ama Mecnun'un Leyli'siz günleri hâlâ geçmez. Şair, ikinci şiirinde "Mansırı" havasını tutkuyla çalan Âşık Hüseyin Saraçlı'ya ithafen yazar. Aşığın bu kadar çalmasına şaşırın şair sorar: "Üzünə gülməyən zamanınmı var?" Şairin aşığa pek çok suali vardır; bunlar yüzyıllar sonra bize gelen ve "Mansırı"de taşlaşan aşkın yol açtığı sorulardır:

*Zelimhan, insanda o kudret hanı,
Yolundan gaytara geden karvanı.
Torpağın koynunda çürüyen canı,
Yoksa sağaltmağa gümanınmı var? (Zəlimxan, 2016, s. 112).*

Z. Yakub şiire başladığında birçokları onu gelenekçi şair olarak görüyordu. Ancak bugün bakıldığında şairin yeni bir üsluba sahip olduğunu görüyoruz. Şair yeni konuları mevcut nazım şekillerine yerleştirmeyi başarmış ve kendi üslubunu oluşturmuştur. Milli şiir geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan şair, bu edebiyat geleneğini doğru kullanarak modern şiiri zenginleştirmiştir.

Âşık edebiyatının en önemli konularını şiire dönüştürerek yeni edebi metinler oluşturmuş, halkın yaşamı ve geleneklerini şiire aktarmıştır. Hasan Hasanov, Z. Yakub şiirinde geleneğin bağlamını son derece net bir şekilde ifade etmektedir:

Zelimhan'ın eserleri her ne kadar zengin bir geleneğe dayansa da sazda söylenen şiir geleneğimize yenilik getirmiştir. (Həsənov, 2009, s. 90)

Şair halk şiirinin biçim özelliklerini kullansa da içerik bakımından yeni, kendine ait çağdaş şiirler yazmıştır. Z. Yakub bununla geleneksel şiir şekillerini kullanarak milli içerikli eser kaleme almanın mümkün olduğunu kanıtlamıştır. Profesör Gazanfer Paşayev şöyle yazıyor:

...şairlerimiz arasında, âşık sanatıyla Zelimhan Yakub kadar bağlı olan ikinci bir şairimiz yoktur. (Paşayev, 2015, s. 12)

Eleştirmen Yaşar Karayev, Z. Yakub'un ulusal bağlamda şiirsel gelişim yolunu ruha benzetir: "Ruh gibi, şiir de bizim henüz ulaşmadığımız yerde olur. Kamillik ve terakki şiire ulaşmak için izlediğimiz yol demektir. Tek başına şair, bir bütün olarak şiir de bir bütün olarak millet de böyle ebedi bir yolun, böyle ebedi bir yolculuğun her zaman yolcusudur" (Garayev, 1997, s. 468). Araştırmacı Emirhan Halilov'a göre, "...Şairin poetik yükselişinde Borçalı'nın vazgeçilmez bir rolü vardır (Xəlilov, 2004, s. 3).

Zelimhan Yakub'un geleneğe olan bağlılığı küllerden alevlenen bir ocak gibidir. Şair, yeteneği sayesinde geleneksel nazım şekillerine yeni ruh vermiş, milli şiiri konu ve poetika açısından zenginleştirmiştir. Şairin çeşitli dünya ülkelerine seyahatleri şiirini de etkilemiştir. Tüm Doğu'yu (Türkiye, Arabistan, Çin, İran, Irak vb.) ve Avrupa'yı dolaşan şair, söz hazinesinde Doğu ile Batı'yı birleştirmiştir. Azerbaycan halkının bir asırda ikinci kez bağımsızlık kazanmasının ve demokratik bir devlet kurmasının mutluluğunu yaşayan şairin şiirlerinde Doğu ile Batı'yı birleşmiştir. Şair bu dönemde geleneğe bağlı kalmaktan daha çok yeni bir şiir geleneği oluşturmak için felsefi düşüncelerini şiire geçirmiştir. Şairin kendisi bu konuda şunları yazıyor:

Toplantılar, geziler, izlenimler kalbimde silinmez izler, hafızamda silinmez nakışlar bıraktı, şiir dünyamı genişletti. (Zəlimxan, 1997, ss. 3-4)

Şairin bu arifede yazdığı "Ziyaretten-ziyarete. Türkiye Defteri", "Arabistan Defteri", "Çin Defteri". "İran Defteri", "Irak Defteri", "Almanya Defteri" vd. şiirler dizisinde felsefi genellemeler yaparak yeni poetik kodlarla hafızayı tazeledi. "Kars'ın Düzünde", "İstanbul'da Kuşlar Kondu Çiytime", "İstanbul Kız", "Türk Ocağında Görüş", "Kocatepe Camisinde", "Goşa Satırlar", "Camlıca", "Mimar Sinan", "Mevlâna Türbesinde", "Yunus Emre'ye", "Selam İstanbul'um", "Sarp Kapısı" vs. şiirlerinde biçim, içerik, edebi sanatlarla yeni poetik metinler ortaya koyarak hem kendi yaratıcılığında hem de genel olarak şiirde yeni bir aşamanın temellerini atar. "Kuşlar Kondu İstanbul'da Omuzuma" şiirinin poetikasında doğa ile toplumun uyumunu görüyoruz. Omuza konan kuşlar masallarda sembolik bir anlamı taşımaktadır. Şair de buna işaret ederek hayallerini poetik bir şekilde ifade eder:

*İstanbul'da kuşlar kondu çiytime,
Üz-gözüme sığal çekdi lelekler.
Ele bildim heyri-şeri yazmağa
Kuş donunda göyden enib melekler!*

*İstanbul'da quşlar kondu çiytime,
Sepeledim sevgini de, deni de.
Nağıldaki şahlar düşdü yadıma,
Ele bildim şah seçiller meni de (Zəlimxan, 1997, s. 15).*

Zelimhan Yakub'un diğer şiirlerinde de şairin poetik hafızası tazelenir, konu ve içerik değişir. "Kerbela'ya Yolculuk" şiirinde Bakü'den Bağdat'a giden kervan anlatılmaktadır. Tarihte bu tür

kervanlar çok olmuştur ama bu kervan çağdaş bir kervandır ve 500 yıl önceki deve, katır veya atla yolculuk yapmaya benzemez. Bu kervan Kərbela ve Kerkük'e gidecek ve bu da büyük bir heyecan yaratacaktır. Şair, Kerkük'te kan kardeşleriyle, Kərbela'da ise büyük Füzuli'yle görüşmüş olacaktır:

*Sahralar qoynunda su tapmayanda,
Füzuli şiirini içib gedirdik.
Körpüler Füzuli misralarıydı,
Zamandan zamana keçib gedirdi (Zəlimxan, 1997, s. 63).*

Burada her şey şaire güç verir, kalbi bir çiçek gibi açılır, yollar ayaklarına güç verir. Şair Füzuli'nin gurbette olduğunu düşünse de daha sonra fikrini değiştir:

*Ucalar ucada, kıymette kaldı,
Gören gördüğüne heyrette kaldı.
Kim dese Füzuli gurbette kaldı
İnanma yalandı, yalan Kərbala! (Zəlimxan, 1997, s. 64).*

Zelimhan Yakub'un sanatının yeni aşamasında poetik coğrafya genişlemekle kalmıyor, aynı zamanda yeni bir şiirsel yol ve yön çiziliyor. Bu aşamada şairin şiir dünyası konu ve konular bakımından güncellenmiş, zenginleşmiş; milli şiir düşüncesinin sınırları genişlenmiştir. Bu yenilikler şairin üslubunu şekillendirerek yeni bir aşamaya girmiştir. Şairin "Peygamber", "Mevlana", "İztirablı Yollarla", "Sürgünle Sohbet", "İçimde Ağlayan Kırım" vb. şiirlerinde toplumsal önem, poetik genelleme ve derinlik ön planda tutulmakta, manevi saflığın övgüsü ve poetik tasvirin orijinalliği ön plana çıkmaktadır. Şair, edebi gelenekten, geçmişin estetik tecrübesinden yararlanmış ancak bu kanonlara bağlı kalmamıştır. G. Kuliyev yenilikçi bir edebiyat-sanat anlayışının geleneğe dönüşmesi sürecinin iki yönde gerçekleşebileceğini söyler:

- a. geleneğin edebi süreçte okurlar arasında yeni ufuklar açması;
- b. dahili bir hareket ve gelişmeden mahrum kalarak yeni yönlerini ifade etme yeteneğini giderek kaybetmesi. (Kuliyev, 2020, s. 152).

Böylece Zelimhan Yakub âşık şiirinden, kültürel bellekten ve çağdaş gelenekten yararlanarak dinî, irfanî, toplumsal konuları ele alan şiirler kaleme almıştır.

Sonuç

Saz havalarının usta icracısı Zelimhan Yakub âşık edebiyatının tükenmez hazinesinden, halkın etnografisinden ustalıkla yararlanarak ruhu okşayan edebi örnekler ortaya koymuştur. Şair, Azerbaycan edebiyat örneklerinden yararlanarak özgün eserler ortaya çıkarmış, bu değerlere ne kadar bağlı olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır. Bu yönleri zamanla Zelimhan Yakub'u bir halk şairine dönüştürmüştür.

Şair, başta âşık edebiyatı olmak üzere halk şiirinin çeşitli türlerinden yararlanarak Azerbaycan sözlü halk edebiyatı ile yazılı edebiyatının sınırlarını daha da yakınlaştırmıştır. Z. Yakub; Dede Korkut, Yunus Emre, Molla Penah Vakıf, Âşık Alesker, Memmedhuseyn Şehriyar, Samed Vurgun sanatından etkilenen şair irfan, tasavvuf, din, tabiat, vatan vd. konularda dikkat çeken şiir örnekleri ile öne çıkmıştır.

Geleneğin unutulduğu, terkedildiği bir dönemde yenilik adı altında yeni bir geleneğin doğuşu başlar ki bunu Zelimhan Yakub'un eserlerinde de açıkça görebiliriz. Z. Yakub, mevcut geleneğin esiri olmamış, âşık şiiri geleneğinden etkilenmiş, şiir yeteneğiyle yeni poetik metinler yaratmıştır. Şair geçmiş edebiyat geleneğini tam, bütün, standart ve bölünmez olarak görmemiş, ondan yararlanarak gelecek kuşaklara edebi ve poetik örnek olacak yeni edebi eserler yazmıştır. Z. Yakub, edebi geleneğin her üç dalını da - folklor, klasik şiir, çağdaş şiiri- ustalıkla kullanmış, fakat hiçbirinin tamamen etkisi altında kalmamıştır.

Kaynaklar / References

- Abdullazadə, A. (1984). *Şairlər və yollar*. Elm nəşriyyatı.
- Ədəbiyyatşünaslıq Terminləri Lüğəti* (1988). Tərtib edən İ. Mirəhmədov. Maarif nəşriyyatı.
- Eliot, T. (2020, 8 mayıs) Ənənəyə fərdi istedad. *Ədəbiyyat qəzeti*, 12.
- Həsənov, H. (2009). Sazın və sözün vəhdətini yaradan şair. *Zəlimxan Yaqub ədəbi düşüncədə* (c. I). Vətən nəşriyyatı, 87-91.
- Muğanna, İ. (2009). Zəlimxan Yaqubla xəyali söhbət və ya ucalıq sirri. *Zəlimxan Yaqub ədəbi düşüncədə* (c. I). Vətən nəşriyyatı, 37-49.
- Musalı, V. (2023). Bağımsızlıq dönemi Azərbaycan edebiyatında klasik geleneğin devamı. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 63(1), 771-826. <https://doi.org/10.33171/dtcjournal.2023.63.1.29>
- Musalı, V. (2024). Bağımsızlıq dönemi Azərbaycan şiirinde Mehmet Emin Resulzade imajı. *Söylem Filoloji Dergisi*, 9(2), 648-680. <https://doi.org/10.29110/soylemdergi.1497889>
- Musalı, V. (2024). Çağdaş Azərbaycan şairlerinden Arif Buzovnalı: Hayatı, Şiir Sanatı ve Eserleri. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 749-777. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1451301>
- Paşayev, Q. (2015, 16 Ocak). Zəlimxanın poeziya aləminə səyahət. *525-ci qəzet*, 12.
- Qarayev, Y. (1997). *Bir əli torpaqda, bir əli haqda*. Azərbaycan nəşriyyatı, 468-481.
- Quliyev, Q. (2020). *Ədəbi proses*. Mütərcim nəşriyyatı.
- Rüstəm, K. (2010). *İnanc işığı*. Şərq-Qərb.
- Xəlilov, Ə. (2004, 15 Mayıs) Olimpə gedən yolda. *Yeni Azərbaycan*, 3.
- Xəlilov, Q. (1983, 17 Mart) Zəlimxan Yaquba açıq məktub. *Azərbaycan gəncləri*.
- Yaqub, Z. (1997). *Bir əli torpaqda, bir əli haqda*. Azərbaycan nəşriyyatı.
- Yaqub, Z. (2016). *Məni sabahıma aovuşdur, ana*. Elm və Təhsil.